

ИЗМЕШТАЊЕ ХУМАНОГ ИЗ ЦЕНТРА? ИЛИ, ШТА ПРЕОСТАЈЕ ОД ГАЈЕ

Желим да с вама поделим неколико мисли о линији расцепа и разлике коју сам изложио у претходном предавању: хомо и антропос, прагматична и вештачка дистинкција којом желим да обухватим два лика хуманог.

Климатска правда и хомоцентризам

Кад мислимо да климатске промене представљају сам врхунац историје капитала или глобализације, онда се чини да је глобално загревање ствар потпуно у надлежности међуљудске правде, чак и ако признамо да антропогене климатске промене утичу на живот далеко шири од живота човека, и да не мање утичу и на неживи свет. Зоецентрични поглед на ствари потиснут је у корист хомоцентричног. Погледајте, на пример, наредни пасус, који се доста рано јавља у иначе ангажованој расправи о могућој „политичкој теорији климатских промена“ у књизи Стива Вандерхејдена о атмосферској правди. То почиње с нечим што ћете препознати, на трагу јучерашње дискусије, а то је зоецентрични став о климатској кризи:

Уљеник је један од главних трајивних блокова животиња на планети земљи, са CO₂ као доминантним средством помоћу којег се уљеник преноси између природних резервоара уљеника, укључујући и живе ствари. У размени познатој као кружење угљеника, људи и друге животиње дисањем уносе кисеоник и издишу CO₂, док биљке апсорбују и складиште CO₂, исцрпљујући кисеоник и одржавајући земаљски живот у равнотежи.¹ [накнадно истакнуто]

Вандерхејден признаје да би без гасова који узрокују ефекат стаклене баште (GHG, greenhouse gases) и природног ефекта стаклене баште ова планета била негостољубиво хладна за живот уопште, а поготово за људски живот. „Док би неки живот“, пише он, „вероватно могао да се одржи уз неко мање колебање температура преко виђених од последњег леденог доба, климатска равнотежа до које је довело 10.000 година GHG стабилности одговорна је за развој све земаљској животиња“² [накнадно истакнуто], „а чак

¹ Steve Vanderheiden, *Atmospheric Justice: A Political Theory of Climate Change* (Oxford: Oxford University Press, 2008), 6. Погледати и расправу на стр. 79.

² *Ibid.*, 7.

би и веома мале промене те равнотеже све те екосистеме могле драматично да избегају из баланса”.³

Ипак, упркос пуном признању да је климатска криза повезана с „равнотежом” – „свег земаљског живота” на нашој планети – ма шта та „равнотежа” могла да значи – па је зато треба промишљати имајући на уму бар више хиљада година, Вандерхејденово питање правде и неправде кружи око проблема хуманог живота и живота самог човека, као и проблема који су делатни у далеко мањим, људским размерама времена. Као кад каже: „Док се од антропогених климатских промена може очекивати да значајно а у неким случајевима и катастрофално нашкоде *нехуманим врстама* на планети [накнадно истакнуто]”, његово истраживање питања климатске правде следи Међународни панел за климатске промене (IPCC), стављајући посебан нагласак на „планетарна људска станишта и планетарне популације”. Своме приступу Вандерхејден даје добар, практичан разлог: ми још не знамо како да склопимо добар климатски режим који би водио рачуна о „животињама и будућим генерацијама” – да и не говоримо о неанималним облицима живота или чак неживом свету. Он упућује на дело теоретичара политике Теренса Бола, тврдећи да чак и ако бисмо заступили и те групе „дајући бар неки глас у прилог њиховим интересима преко представника у демократским институцијама... оне би неизбежно остале законодавна мањина.”⁴

Тако се, с једне стране, потврђује да је „глобална атмосфера коначно добро” и да она то није само за људе, будући да је „од животног значаја за наставак живота на овој планети”, а уз то је подједнако нужна и за „људски напредак”. Тако нас учи наука. А ипак, с друге стране, кад је реч о оправданим питањима неједнакости у вези с климатским променама, капацитет ове „једне атмосфере” да апсорбује – који, признаје се, „морају међусобно да деле *сви* становници планете” – заправо се дели *једино* на људе („светске нације или грађане”) без икакве расправе колики би могао бити легитиман удео нехуманих облика живота!

Одатле је само један корак до тога да се заборави на целокупан нехумани живот, а глобално загревање прогласи за ствар подобну људској правди и чак да се на њега гледа као на проблем који се не може решити *све док* питања људске правде не буду задовољавајуће постављена. Погледајте како се доле наведено креће од моралне препоруке – „бригу за правичност и одговорност не треба одбацити...” – па све до коначног става који између глобалне правде и климатских промена ставља знак једнакости:

*Бригу за правичност и одговорност не треба одбацити као споредну за примарни циљ избегавања катастрофалних климатских промена, јер... су и антропогенске климатске промене проблем праведности тако да се не могу истински оклонити без међународне реакције са захтевом за промоцију правде [уз „право на развој” сиромашних нација],... Глобална правда и климатске промене [јесу]... манифестације истог проблема.*⁵

³ *Ibid.*, 264, н. 8.

⁴ *Ibid.*, 79, 104.

⁵ *Ibid.*, 251–52.

Лавлок, Гаја и зое

Ако би у таквом контексту требало да представим неко гледиште сасвим супротно хомоцентричном погледу на ствар за који се залаже Вандерхејден, то јест, зоцентрично становиште, навео бих став из књиге *Ишчезавајуће лице Гаје* Џејмса Лавлока. У поглављу насловљеном „Климатска прогноза“ Лавлок тврди да је потребно „разматрати здравље Земље [као живе планете] без ограничавајућег фактора да при том добробит човечанства буде на првом месту“. „Тако“, објашњава он, „здравље Земље видим као примарно, јер ми и наше преживљавање дубоко зависимо од здраве планете.“⁶ Знамо шта Лавлок подразумева под „здравом“ планетом: оно где је Гаја на главном месту, то јест, где живот делује као саморегулаторни систем и има важну улогу у одржавању услова подесних за наставак живота на планети. Речима његове „Гаја хипотезе“: „присуство живота одржава састав Земљине атмосфере у динамичном стабилном стању; штавише, кад би организми могли да утичу на састав атмосфере, можда би могли да управљају климом на Земљи тако да је одрже у стању погодном за живот.“⁷ До сада се Лавлокова теорија о Гаји суочила с многим критикама, уз неке од стране веома познатих аутора попут Ричарда Докинса.⁸ Многи, па чак и сам Лавлок, при том су имали на уму да је „живот“ – схваћен „као планетарни феномен“ – скоро неодредљива, метафизичка категорија.⁹ Професор науке о земаљским системима на Саутемптонском универзитету Тоби Тајрел недавно је објавио књигу с циљем побијања теорије о Гаји, уз признање да се данас велики број Лавлокових увида – мада не и његова теорија у целиности – прихвата као део нормалне науке.¹⁰

Што се нас тиче, нема потребе ни да се овде вежбамо на детаљима научне расправе о Гаји, нити да у тој расправи бирамо страну.¹¹ Довољно је напоменути да је Лавлоков компаративни рад о присуству живота на Марсу и Земљи довео до отварања једног

⁶ James Lovelock, *The Vanishing Face of Gaia: A Final Warning* (New York: Basic Books, 2009), 35–36.

⁷ *Ibid.*, 163.

⁸ Лавлок се неким од ових критика бави у свом делу *The Ages of Gaia: A Biography of Our Living Earth* (New York: Norton, 1995 [1988]), 30–31.

⁹ „Интуитивно знамо шта је живот. Јестив је, мио или смртоносан. Живот као предмет научног истраживања који захтева прецизну дефиницију је нешто далеко теже... Изгледа да све гране формалне биолошке науке избегавају то питање.“ *Ibid.*, 16–17; такође погледати 39, 60, 200–201.

¹⁰ Toby Tyrrell, *On Gaia: A Critical Investigation of the Relationship between Life and Earth* (Princeton, Nj: Princeton University Press, 2013). За оштру критику Тајрела, погледати Bruno Latour, “How to Make Sure Gaia Is Not a God of Totality? With Special Attention to Toby Tyrrell’s Book on Gaia” (необјављени рукопис представљен на колоквијуму “The Thousand Names of Gaia”, Рио де Жанеиро, септембар 2014). Мајкл Русе, у својој књизи *The Gaia Hypothesis: Science on a Pagan Planet* (Chicago: University of Chicago Press, 2013), корисно показује у којој се мери научна дебата о Гаји још увек врти око сукоба редукционистичког/холистичког. Исту ствар коментарише и Латур.

¹¹ Од новијих научних гледишта погледати Timothy Lenton, “Testing Gaia: The Effect of Life on Earth’s Habitability and Regulation,” *Climatic Change* 52 (2002): 409–22; James E. Lovelock, “Gaia and Emergence: A Response to Kirchner and Volk,” *Climatic Change* 57 (2003): 1–3; Tyler Volk, “Seeing Deeper into Gaia Theory: A Reply to Lovelock’s Response,” *ibid.*, 5–7; James W. Kirchner, “The Gaia Hypothesis: Conjectures and Refutations,” *Climatic Change* 58 (2003): 21–45; Tyler Volk, “Natural Selection, Gaia, and Inadvertent By-Products,” *ibid.*, 13–19; и Ruse, *Gaia Hypothesis*. За историју ове дебате – осим Лавлокових књига

задивљујућег питања: Зашто је ова планета милијардама година тако истрајно и непрестано била гостољубива за живот, а стотинама милиона година и за вишећелијски живот? Како се кисеоник веома, веома дуго одржавао на сталном атмосферском нивоу (21 одсто)? Само мало више кисеоника, и живот би нестао у пламену; за зеру мање кисеоника, и мноштво свега живог би се угушило.¹² Ето шта је навело геологе Јана Заласијевича и Марка Вилијамса да земљу назову „Планетом Златокосом“.¹³ Марс има своју климу, „са спектакуларним пешчаним олујама по читавој планети“. „Можда он крије нешто простих микроба. Али то никад неће бити зелено и угодно тло.“ Започевши свој живот с „вероватно исто онолико воде колико је има и Земља“, Венера је трпела претерано планетарно загревање.

Земља је планета Златокоса... Земља је, иако дуго и по свему, била таман за животи, не баш потаман у сваком добу, али је у континуишећу иако била иоком шри милијарде година. Било је, наравно, неких прекида, доба масовној изумирања. Али животи је увек изнова процветало. То историју Земље чини изузетнијом од било које гечје приче.¹⁴

Не би се баш свако сложио да ваља поставити питање зашто је Земља током толико дугог временског периода непрестано била наклоњена животу. Неки научници сматрају да се то нама људима, као сложеним бићима с великим мозгом, чини сасвим природним, зато што смо били у прилици да се појавимо на самом крају дуге линије континуиране еволуције живота. Али живот – тај пут од оног првог случаја живота па све до нас – могао је бити и питање огромне среће. „Ту смо, тако се збило, али, с обзиром на укупан број сунчевих система – ‘неко баца коцку 10²² пута’ – па шта друго и да очекујете.“¹⁵ Геофизичар Рејмонд Пјерхамберт не мисли да је успех живота на овој планети неки велики стицај срећних околности него прихвата да је „та књига далеко од тога да се оконча“ уз „проблем пренасељености“.¹⁶ Неки други с разлогом кажу да нема потребе да проучавамо више планета налик земљи, са сличним уделом кисеоника у њиховим атмосферама, све док не будемо могли да кажемо шта то планете чини толико гостољубивим за живот да би се развиле сложене, интелигентне врсте

– погледати Ruse, *Gaia Hypothesis* и, John Gribbin и Mary Gribbin, *James Lovelock: In Search of Gaia* (Princeton, Nj: Princeton University Press, 2009), гл. 7–10.

¹² Lovelock, *Ages of Gaia*, 28–29; погледати и одломак, “The Contemporary Atmosphere”, у: James Lovelock, *Gaia: A New Look at Life on Earth* (Oxford: Oxford University Press, 1995; прво издање 1979), гл. 5.

¹³ „Златокоса“ је метафора која се односи на *Circumstellar Habitable Zone* (CHZ), подручје у простору у којем је планета удаљена од своје звезде тако да њена површина није превише хладна или претопла и вода може постојати у течном стању. Сматра се да је положај Земље у односу на Сунце део разлога постојања живота. Име Златокоса потиче из бајке „Златокоса и три медведа“, где јунакиња воли да јој каша није ни претопла, ни прехладна, него млака. (Прим. прев.)

¹⁴ Jan Zalasiewicz и Mark Williams, *The Goldilocks Planet: The Four Billion Year Story of Earth’s Climate* (Oxford: Oxford University Press, 2012), 1–2.

¹⁵ Ruse, *Gaia Hypothesis*, 219. Број 10²² узиман је за број сунчаних система у складу под ранијом претпоставком да је цео свемир видљив.

¹⁶ Raymond T. Pierrehumbert, *Principles of Planetary Climate* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 14.

које би могле да уоче и промишљају тај проблем – али и да се ништа не може рећи само на основу једне.¹⁷ Критичан према идеји да се Гаја понаша као саморегулациони суперорганизам који штити живот у свим могућим условима, Тоби Тајрел се држи става који дели с Ендрјуом Вотсоном (ранији Лавлоков сарадник на стварању чувене Тратинчице као модела света); чињеница да планета никад, од самог свог почетка, није сасвим угасила живот који се на њој појавио приписује се комбинацији „среће и механизма за стабилизацију средине, мада ти механизми не раде све то баш добро.“¹⁸

Климатска криза тако изазива све већи број веома озбиљних питања о условима за одржање живота на планети и све нас позива да сагледамо место људског становништва у том контексту. Та питања потичу од онога што сам назвао зоецентричним погледом на свет. До таквог становишта не можемо доћи уз помоћ хомоцентричних података о емисији штетних материја по глави становника, какве нам нуди литература о климатској правди. Релевантни подаци ту нису они о емисији по глави становника него прича о ширењу људске врсте на планети до тачке у којој смо несумњиво постали најдоминантнија врста која врши притисак на многобројне преостале облике живота. Холандски научник Роб Хенгевелд у свом раду лепо објашњава тај проблем. Током највећег дела свог постојања људска раса се уклопила у образац живота по коме су отпаци једног облика живота били ресурси за други облик живота, а живот се одржавао у том природном процесу прераде отпада. Захваљујући нашој бројности и расту наше производње и потрошње, ми данас производимо више отпада него што може бити разграђено и прерађено. Пластичне материје с многоструком применом у разним гранама нашег живота само су један пример. А ту је и такозвани случај CO₂. Истовремено је наша зависност од обиља јефтине енергије – тренутно углавном добијане из фосилних горива – постала неизбежна, као и управљање становништвом чија се величина процењује на десет до дванаест милијарди (предвиђених за крај овог века) док чак и садашњих седам милијарди води стварању сложених организација од којих потиче све већа потражња за енергијом.¹⁹

Без обзира да ли гледамо уназад у историју човечанства или настојимо да предвиђамо будућност, релативно скорашњи раст људског становништва повезан је с причом о фосилном гориву. На крају крајева, била је то енергија из фосилног горива „а само енергија из фосилног горива је омогућила да раскинемо са старом пољопривредном матрицом и изградимо индустријски свет“, пише „врхунски нафтни теоретичар“ Џон Мајкл Грир.²⁰ Добробити (за људе) од обилне и јефтине енергије добијене

¹⁷ Tyrrell, *On Gaia*, 176.

¹⁸ *Ibid.*, 188–89.

¹⁹ Видети податке за глобалну популацију и утрошак енергије, 1750–2010, дате у Will Steffen и др., „The Trajectory of the Anthropocene“, у: *Anthropocene Review* (2015): 1–18. такође видети Rob Hengeveld, *Wasted World: How Our Consumption Challenges the Planet* (Chicago: University of Chicago Press, 2012), део 2, гл. 1, одељак D.

²⁰ John Michael Greer, „Progress vs. Apocalypse“, у: *The Energy Reader*, ур. Tom Butler, Daniel Lerch, и George Wuerthner, 96–99 (Sausalito, CA: Foundation for Deep Ecology, 2012), 97. Рани модерни историчари могли су оправдано да расправљају о вези између преласка с традиционалне на модерну пољопривреду и почетка индустријске револуције. Међутим, шире гледано, подједнако дубока

из фосилних горива било је безброј: и по квалитету и по квантитету боља исхрана, боље стамбене и одевне прилике, далеко бољи хигијенски и здравствени услови на већем броју места, јавна сигурност (боља управа) и боље осветљење.²¹ Експоненцијални раст људске популације и нашег просечног животног века у двадесетом веку – а ту, наравно, треба убројати и сиромашне – умногоме је повезан с фосилним горивима кроз употребу вештачких ђубрива, пестицида, пумпи за наводњавање и употребу нафтних деривата у производњи важних фармацеутских производа какви су антибиотски лекови.²²

Све моћније силе попут Индије и Кине правдају своју непрестану употребу угља (најоптуживанијег загађивача међу фосилним горивима) и нарастајућу емисију загађења указивањем да милијарде Кинезе и Индијаци треба спасити сиромаштва. Кина је већ највећи емитер на свету и надмашује истоврсне податке Европске уније по глави становника.²³ А то није само прича о емисији угљеника. Ту се ради и о притиску људи као врсте која отежава живот других врста, а тако коначно и наше сопствене услове за живот. И није да то нема везе с климатском кризом јер, како тврде многи научници, загревање атмосфере и мора не само да подиже ниво мора уз претњу приобалним насељима, градовима и острвима, него поред тога мења и богатство живота у мору подижући ниво његове киселости.²⁴ Тако пораст броја људи који прети биодиверзитету, разноликости облика живота читавог света сад постаје опште место еколошких написа.²⁵ И као што тврди Вацлав Смил, људи и животиње које они једу сад поједу и потроше око 95 одсто свега што биосфера производи, остављајући само пет одсто правим дивљим животињама.²⁶ И сиромашни су део таквог живота људске врсте, мада је истина да они не носе много одговорности за емисију гасова стаклене баште.

Што је више људи на овој планети, па ма већином били сиромашни, и наша ће друштва постајати сложенија (јер административни апарат треба да управља популацијама које се стално увећавају и шире), а већа ће бити и количина „слободне“ енергије потребне за подмиривање потреба тих друштава.²⁷ Ако нас до краја овог века, као што се предвиђа, буде десет до дванаест милијарди, биће нам потребно далеко више

зависност индустријализације и модерне пољопривреде од фосилних горива је потпуно јасна. Разговор с Герардом Сиарнујем о овој теми био ми је веома користан.

²¹ Hengeveld, *Wasted World*, 53, 98.

²² Видети: Vaclav Smil, *Harvesting the Biosphere: What We Have Taken from Nature* (Cambridge, MA: MIT Press, 2013), 221; Butler, Lerch и Wuerthner, *Energy Reader*, 11–12. Видети такође: Hengeveld, *Wasted World*, 31: „кроз скоро целу људску историју очекивани животни век човека био је кратак – обично до само тридесет и кукур година.“ Видети и 50–51.

²³ Steffen и др., „Trajectory of the Anthropocene“.

²⁴ Lisa Ann-Gershwin, *Stung! On Jellyfish Blooms and the Future of the Ocean* (Chicago: University of Chicago Press, 2013), гл. 10; Naomi Oreskes, „Scaling Up Our Vision“, у: *Isis* 105, бр. 2 (јун 2014): 379–91, нарочито 388; James Hansen, *Storms for My Grandchildren: The Truth about the Coming Climate Catastrophe and Our Last Chance to Save Humanity* (New York: Bloomsbury, 2009), 165–66.

²⁵ Hengeveld, *Wasted World*, 164–65.

²⁶ Видети Smil, наведено у Dipesh Chakrabarty, „Climate and Capital: On Conjoined Histories“, *Critical Inquiry* (јесен 2014): 1–23.

²⁷ Hengeveld, *Wasted World*, 66–70, 129. [Chakrabarty] *Decentering the Human?*

јефтине и обилне енергије да бисмо одржавали толико становништва, нипошто мање. Геолог са Универзитета Дјук, Питер К. Хаф, недавно је изјавио да одржавање тако велике популације захтева да се технологија сједини с биологијом. Он је „за дефинисање света који [људи] сада настанују“ изнео убедљив појам „техносфера“. Модерна цивилизација и њених садашњих 7×10^9 људских припадника, како он тврди, не би могли преживети без „рапидног проширења употребе технологије по читавој земљиној кугли... скупа најразличитије умрежених технологија које омогућавају брзо издвајање великих количина слободне енергије из Земље, уз додатну производњу електричне енергије, комуникације на даљину... те регионалну, континенталну и глобалну дистрибуцију хране и других добара“. Ту умрежену технологију која обезбеђује стање подобно за могућност опстанка тако многобројних људских живота он назива „техносфера“ – а људи су, како он тврди, само осећајни аспект ове сложене целине. Људска популација „величином иоле налик на садашњу“, пише Хаф, дубоко је зависна од постојања техносфере“. „Без структурне подршке и услуга које обезбеђује технологија“, дошло би до великог колапса људске популације.²⁸ Тако технологија, по њему, представља „почетну фазу нове парадигме историје Земље“. Пошто је постала предуслов за постојање веома велике људске популације и животиња које људи троше за своје потребе, технологија се сад може сматрати за „наредну биологију“.²⁹ То као да припада навођеном мишљењу о Гаји, као када Латур, уз карактеристичну духовитост, каже да „све нас треба натерати да се обавезно придржавамо технички [све тачније] прописаних услова за дисање: јурећи из загушљиве архаичне прошлости у другачије загушљиву будућност!“³⁰ Хафове тезе о техносфери, како је он дефинише, компликују и питање учешћа и поделе стварне и моралне одговорности у процесу емисије штетних гасова стаклене баште. Ако животиње чије су животе људи индустријализовали производе значајан део метана у атмосфери, ако индустријализовани животи људи додају још један значајан удео из исте породице гасова стаклене баште, и ако су такви животи одрживи једино на основу приступа јефтиној и обилној енергији, онда и оптужбе за климатски проблем изречене на рачун човека полазе од погрешног схватања питања учешћа. Јасно је да се „антропогенетска клима“ под утицајем индустријализације људског и (једног дела) животињског живота мења до оне тачке где ће они чинити заједнички узрочно-последични комплекс – неку врсту споја технологије с људским и нељудским животом – али се једино људима може приписати извесна „морална“ одговорност (будући да узрочно-последичну одговорност треба адресирати).

Ту се већ намећу неке сродне теме у вези с крајем Земље. Јер ако до краја овог века људско становништво нарасте на десет или дванаест милијарди и настави да честито упражњава своја права на више енергије и развоја, одакле би нам долазила сва та додатна, јефтина и обилна енергија? Ако би сва долазила из обновљивих изво-

²⁸ P. K. Haff, "Technology as a Geological Phenomenon: Implications for Human Well-Being", у: *A Stratigraphical Basis for the Anthropocene*, ур. C. N. Waters и др., *Geological Society, London, Special Publications* 395 (2014): 301–9, овде 01–2, <http://dx.doi.org/10.1144/SP395.4>.

²⁹ *Ibid.*, 302.

³⁰ Bruno Latour, "Facing Gaia: Six Lectures on the Political Theology of Nature", Being the Gifford Lectures on Natural Religion, Edinburgh, фебруар 18–28. 2013, предавање 5, 107.

ра, то би значило да би људи прождерали највећи део те укупне и коначне енергије коју Земља свакодневно прима од Сунца; да ли би људи тиме лишили удела у даљој расподели ове енергије коју планета добија све друге животне процесе и облике живота на Земљи? Хаф замишља да ће људи једнога дана користити геонжењеринг за хватање „енергије у свемиру с оних фотона који су напустили Земљу и враћање те енергије доле на површину Земље (у облику микроталаса).“³¹ Латур наводи неке релевантне податке до којих су дошли геолози: људска цивилизација је „већ снабдевена са око 12 теравата (10¹² вата)“. Кад би свет био развијен до нивоа загађености у САД, ниво енергије би се обрачунавао с растом на 100 теравата, што је податак који Латур с правом описује као „запањујући... ако се узме у обзир тврдња да сила коју изазива померање тектонских плоча не развија више од 40 теравата енергије“.³² Уз то, додаје Латур, требала би нам планета пет пута велика као Земља (да бисмо нашли неопходне глобалне хектаре)!³³ Постављајући свој нишан нешто ниже, угледни научник у области заштите људске средине, Вацлав Смил, у последњој реченици своје нове запажене књиге *Пожњевена биосфера: шта смо узели од природе* пише следеће: „Ако би милијарде сиромашних људи у земљама с ниским приходом захтевале макар и половину актуелне просечне жетве по глави становника у богатим економијама, премало од Земљине примарне производње би преостало у свом мање-више природном стању, и врло мало тога би претекло за сисарске врсте различите од наше.“³⁴

Несумњиво је да се између богатих и сиромашних на свету отвара случај климатске правде. А ипак аргументи те правде нису баш најбољи по дометима свог промишљања. Аргументи у прилог климатској правди засновани су на излучивању штетних гасова по глави становника, на демократичној, хуманој али хомоцентричној претпоставци да свако људско биће има једнака права на светске резерве угљеника које су развијене нације толико дуго и навелико саме трошиле. Популарност тог става код влада попут индијске одражавају се, на пример, у ставовима које је индијски министар за околину, Пракаш Џавдекар, септембра 2014, изнео у интервјуу за *Њујорк џајмс*, пребацујући „одговорност за оно што називају наступajuћом климатском кризом на САД, највећег светског загађивача гасовима стаклене баште“ и одбацујући „идеју да би Индија уопште мога да смањи емисију угљеника“:

Какво смањење?... То је за развијеније земље. Не може се њек њако избрисати морални принцип историјске одговорности.За најмање 30 година Индија би доживела економски њад. За Индију је најјречи задањак ускорењивање сиромаштња”, рекао је њ. Џавдекар... „Двадесет одсто наше сњановништња нема њрситиућ елекћричној енерџији, и шњо је наш највиши њриоритет. Рашњемо брже, и наше сџуштњање шњетњних џасова ће да расџе.“

„Док Индија наредних деценија буде радила на томе да обезбеди коришћење електричне енергије за више од триста милиона људи, предвиђено је да ће се њена

³¹ Haff, “Technology”, 308.

³² Latour, “Facing Gaia”, предавање 4, 76.

³³ *Ibid.*, предавање 5, 126.

³⁴ Smil, *Harvesting the Biosphere*, 252.

емисија штетних гасова удвостручити, превазилазећи данашњу САД и Кине“, додаје Тајмсов извештач.³⁵

С друге стране, зоцентрични ставови не наглашавају толико емисију по глави становника, већ у средиште пажње стављају човечанство као врсту, ону доминантну врсту која је сопствени начин живота, као и животе многих других врста индустријализовала имајући у виду само сопствени напредак. Зато је важна величина људске популације. Неки мислиоци који подржавају климатску правду настоје да помире та два гледишта и сачине „сценарио помирења и међусобног приближавања“, при чему би људи постигли стање једнаке развијености свих нација, данас богатије нације научиле да смање свој ниво загађења, док би сви људи пробали да се старају за контролу укупног броја и загађења извора.³⁶ Али и ту се јављају неки јако неподударни глобални календари. Календар за постизање праведне расподеле међу људима у вези са атмосферским простором је, у основи, сасвим неодређен и отворен. Ми не знамо кад ће, користећи неизбежну хибридну мешавину нормативно и политички прагматичних и реалистичких аргумената који чине ткиво свакодневне политике, свет постати праведнији. А опет нас IPCC заступа с веома одређеним и довршеним календаром за глобалну акцију ако буде требало спречити „опасну промену климе“, то јест, просечан пораст температуре за више од два степена Целзијуса. Како то каже Тоби Тајрел:

Тренућно Земљи одузимамо омотач који је имала шоком своје новије историје. У последњих 800.000 година... атмосферски CO₂ никад није чинио више од 0,03% (300 милионитих делова) атмосфере. За разлику од њоја, ...ми смо већ проузроковали његов расш до скоро 400 милионитих делова, а њоја њој расш се још убрзава. Брзина којом годажемо уиљен диоксид у атмосферу је вероватно без преседана шоком последњих њедесеи, или више, милиона година.³⁷

Шансе да се раст температуре ограничи на 1,5 степен и 2 степена Целзијуса при садашњој мери емисије гасова озбиљно падају на 66 одсто у наредних 6 до 21 година, односно на 50 одсто у 10 до 28,4 година.³⁸ Чак је можда и такав календар претерано оптимистичан. „Планета је већ загрејана на 0,8 Целзијусових степени више од просечне пре индустријског доба“, примећује Клајв Хамилтон, скрећући пажњу на то да „инерција у систему значи да су 2,4 степена Целзијуса већ осигурана, уз загревање које ће достићи 4 степена Целзијуса у 2070-им. Раст од четири степена, по Хамилтоновим речима, јесте „непознат терен“.³⁹ Календар правде и календар за глобалну акцију ко-

³⁵ "Emissions from India Will Increase, Official Says", извештај Корала Девенпорта, *New York Times*, 23. септембар 2014. Захвалан сам Шелдону Полоку што ми је скренуо пажњу на овај извештај.

³⁶ Видети Thomas Athanasiou and Paul Baer, *Dead Heat: Global Justice and Global Warming* (New York: Seven Stories Press, 2002), 75, наведено у: Vanderheiden, *Atmospheric Justice*, 74.

³⁷ Tyrrell, *On Gaia*, 212–13. Ррт концентрација атмосферског угљеника била је 394.28 у децембру 2012, 396.81 у децембру 2013, 398.78 у децембру 2014. и 400.18 током прве недеље фебруара 2015. Те податке припрема Мауна Лоа Observatory Hawaii, а доступни су на <http://co2now.org>.

³⁸ Carbon Brief, <http://www.carbonbrief.org/blog/2014/11/six-years-worth-of-current-emissions-would-blow-the-carbon-budget-for-1-point-5-degrees>.

³⁹ Clive Hamilton, "Utopias in the Anthropocene", текст представљен на пленарној седници American Sociological Association, Денвер, 17. август 2012, стр. 3. Захвалност професору Хамилтону што га је

ји је изнео IPCC вероватно неће бити усаглашени. Наша потрага за климатском правдом и политиком која би га испратила заиста би могла да значи да ћемо морати да путујемо дуж *via dolorosa* опасне климатске промене; можда ће наша борба за климатску правду морати да буде вођена у свету који ће бити под још већим климатским стресом и далеко неправеднији него овај који сада имамо.

(Део предавања одржаног 19. фебруара 2015. године на Универзитету Јејл)

(С енглеској превео **Владимир Којицл**)

поделио с нама. Такође видети Robert J. Nicholls и др., "Sea-level Rise and Its Possible Impact Given a 'Beyond 4°C World' in the Twenty-First Century", *Philosophical Transactions of the Royal Society A* 369 (2011): 161–81; и Richard A. Betts и др., "When Could Global Warming Reach 4°C?", *ibid.*, 67–84. Бетс извештава да је њихово „најповољније предвиђање да би пораст температуре од 4 степена Целзијуса могао да се деси у 2070-им, а ако повратни утицај дотадашње емисије угљеника буде снажан онда би тај раст температуре за 4 степена могао да се оствари и почетком 2060-их" (83), док прорачуни Николса и његовог тима сугеришу да би број људи који би морали да буду расељени из приобалних области јужне, југоисточне и источне Азије, ако мере не дају резултате, по различитим сценаријима, износио од 72 до 187 милиона људи (172).